

ЯВИЩЕ ІНТЕРМЕДІАЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ТРЕВЕЛОГАХ

Актуальність дослідження обумовлена трансформаціями суспільства, пов'язаними з глобалізаційними процесами. Метою роботи є виявлення типів, форм та основних функцій інтермедіальних елементів у сучасних українських тревелогах. У результаті дослідження з'ясовано, що основною мовною формою втілення інтермедіальних елементів є порівняння. Їхньою функцією є як експресія, так і комізм. Доведено, що інтермедіальність установлює зв'язки тревелогу з текстовим і взагалі культурним простором.

Ключові слова: інтермедіальні елементи, тревелог, мовна форма, глобалізаційні процеси, експресія

Moshtagh Ye. S. The Phenomenon of Intermediality in Modern Ukrainian Travelogues. *The topicality of the study is due to the transformations of society associated with globalization processes. The purpose is to identify types, forms and basic functions of intermedial elements in modern Ukrainian travelogues. As a result of the study, it is found out that the main linguistic form of the embodiment of intermedial elements is the comparison. Intermedial elements, which are mostly descriptive language designs, are also used as a result of the other semiotic systems objects transcoding into the text form (most often visual ones: sculptures, paintings, cinema). They mainly perform an expressive function on the basis of comparison by similarity or contrast. Occasionally, they have purely informative content. It is proved that intermediality establishes links between the travelogue and the text and general cultural space. Due to the fact that the development of globalization processes causes travel to become more and more commonplace for Ukrainians, the linguistic analysis of texts of this type will further increase understanding of the language images of countries and peoples and the linguistic personality of a person who studies them, which is a perspective for further studies in this direction.*

Key words: intermedial elements, travelogue, linguistic form, globalization processes, expression.

Інтермедіальність та форми її реалізації в художньому тексті привертають увагу все більшої кількості дослідників, оскільки суспільство стрімко перетворюється з інформаційного на медійне, що у свою чергу передбачає вивчення питання органічного поєднання мистецтв. Наявність інтермедіальних елементів дозволяє автору вписати новий твір у широкий сучасний культурний контекст, оскільки означені елементи апелюють до кругозору та культурних знань читача.

Означеній проблемі присвячені праці В. Просалової [11], Е. Циховської [14], У. Вайсштайна [1], С. Вислоух [2], Н. Мочернюк [8], Д. Наливайка [9] та інших. Зокрема, було здійснене порівняння літератури з іншими видами мистецтва у вимірі сучасних тенденцій і напрямів дослідження в літературознавчій теорії і методології [1]. Окремі студії присвячені вивченню літератури в системі мистецтв як галузі компаративістики [9]. Органічне поєднання вербальних та візуальних компонентів, таких як твори живопису, фотографії та каліграфічне мистецтво при створенні тематичних номерів журналів теж стало предметом дослідження [2]. Синтез поезії та образотворчого мистецтва також неодноразово привертає увагу науковців [7; 8]. На сьогодні типологія

її мовна форма втілення інтермедіальних елементів досліджені недостатньо, тому наша робота має стати внеском у розв'язанні цієї проблеми.

Мета поданої розвідки полягає у виявленні типів, форм та основних функцій інтермедіальних елементів у сучасних українських тревелогах.

На таке специфічне явище в тревелогах, як інтермедіальність, варто звернути окрему увагу. З огляду на те, що авторки зустрічаються в подорожах із культурними фактами різних семіотичних систем, для потреб оповіді вони перекодовують їх у мовну форму, наприклад, у такий спосіб: *По всьому периметру, ззовні і зсередини, висять надзвичайні полотна: зображення Діви з Сином, зібрані майже з усіх куточків світу. І всі Діви на них — різні. Полотен чи мозаїчних панно тут сотні, і на кожній СВОЯ мати з дитиною на руках. Особливо незвичайними здаються зображення з Китаю, Японії, Індії та Африки. На східних іконах — Божка Мати в кімоно, індійська — в сарі, “африканка”, звісно, має темний колір шкіри...* [13, с. 164]. Такі фрагменти тексту дають змогу транслювати візуальні враження.

Крім власне опису побачених творів живопису, зустрічаємо в текстах зіставлення безпосередніх візуальних вражень з уже відомими авторкам (і, як припускається, також читачам) творами живопису. Здебільшого йдеться не про конкретні твори, а про загальну стилістику, естетику, напрям: *На землі переважно працюють старі жінки в чорному вбранні. Земля має яскраво-червоний відтінок. Чорні фігурки на червоному тлі виглядають, мов на полотні імпресіоніста* [13, с. 46]; *Туманно-дощова краса зворожує, її хочеться вдихати й везти додому, як старовинну акварель, куплену на одному з тих недільних блошиних ярмарків на кордоні Іспанії й Франції* [6, с. 26]; *І тут у Рикші і його Двоюрідного Брата над головами загоряються неонові німби з рожево-салатових, як то буває на кічових образах усіх без винятку релігій, лампочок: бінго-халілуя-харірама! Попався* [6, с. 96]. Як бачимо, основною мовною формою втілення таких інтермедіальних елементів є порівняння. Їхньою функцією є експресія (перші два приклади), так і комізм (третій приклад).

Іншою семіотичною системою, перекодування з якої здійснюються в тексті, є скульптура: *Ріо — це місто, на яке споглядає з висоти гори Корковаду Ісус-Іскупитель, опустивши голову донизу і розкинувши птахом руки, немаче збираючись пірнути в це місто* [5, с. 123]. Сфера скульптури для людей, які народилися в Радянському Союзі, пов'язана внаслідок монументальної пропаганди саме з радянськими пам'ятниками. Сліди цього відчутні в тревелогах навіть тоді, коли йдеться про інші країни: *І я позаздрила людям, які могли ставити такі пам'ятники, які їм заманеться. Замість сотень тисяч статуй Ілліча — в кашкеті і без кашкета, замість родін-матерей та шаблонних солдат-героїв, вони зводили пам'ятник варенику, нахромленому на велетенську виделку* [3, с. 88]. За законом уподібнення, за яким будується людське пізнання, у нових скульптурних творах людина вбачає старі асоціації: *... мою увагу привернула химерна металева статуя, що височіла біля вишуканого будинку оперного театру й видавалася пародією на кийвську Родіну-мать* [3, с. 142]. Так само, описуючи гігантський пам'ятник святому Карло Борромео неподалік Мілана, інша авторка пише: *Пам'ятник-гігант заввишки 36*

метрів, збудований у XVII ст. з мідних плит. Пам'ятників-гігантів не люблю з дитинства. З піонерських літ, з тих пір, відколи у моїх страшних снах оживав Ленін-«трубадур» біля львівської опери і, вилазючи із трибуни, набував розмірів Гуллівера. Жакіття розривало нічну темряву криками, лякало маму й тата... [10, с. 69]. Щоправда, у Лесі Олендій італійські скульптурні враження асоціюються і з новими культурними нашаруваннями: У парку — пам'ятник невідомому мені католицькому священнослужителю, дуже-дуже схожому обличчям на рідного українця греко-католицького митрополита Андрея Шептицького [10, с. 101]. Ці інтермедіальні фрагменти показують, що італійська скульптура не викликає в авторки особливих емоцій, а скульптури українського простору впливають емоційно — негативно (жахіття) або позитивно (рідний).

Важливим складником інтермедіальності в досліджуваних текстах є кіно. Воно є джерелом візуальних образів, з якими асоціюються люди в навколишній дійсності: *І раптом на перехресті вулиць стикаєшся з персонажем, що ніби вистрибнув зі старого югославського бойовика про індіанців, — високий чоловік у замшевій курті та штанях з китицями по боках, у нього смаглявий, майже цегляний, колір обличчя, чорні як смола очі й дві лискучі тугі коси, що лежать на грудях* [3, с. 65], а також сама оповідачка в певній ситуації: *В індійській крамниці тебе обгорнуть, мов лялечку, навчать поратися з кількома метрами шовку так, щоб це виглядало, як на Зімі і Гімі* [13, с. 84–85]; *Білява дівка з отакеним пузом, що живе в наметі, — просто персонаж для Тарантіно чи іншого режисера, що надихається буднями вайт-трешу* [6, с. 18]. Незвичні краєвиди також викликають асоціації з кіно як на візуальному, так і на емоційному рівні: *Все було настільки ідеальне, що в мене знову виникло якесь тривожне відчуття. Раптом мені почало здаватися, що це декорації до якогось фантастичного фільму на кшталт “Аватару”, такі собі анімаційні штучки комп'ютерного генія* [3, с. 139]. У наведених прикладах побачене в дійсності асоціюється з побаченим у фільмах. Побачене в дійсності може бути й не схожим на побачене у фільмах, у такому разі експресія базується не на уподібненні, а на розподібненні: *А скільки разів в уяві поставала картина — чи то з фільму, чи то з книжок: море у вранішньому похмурому серпанку, палуба велетенського пароплава, натовп людей, що завергли в напруженому очікуванні. І наешті хтось один кричить мов навіжений: “Америка!!!” — і всі починають шалено лементувати, підкидаючи догори капелюхи. [...] В аеропорту ніхто не кричав: “Америка!” і не кидав угору капелюхів. Просто вийшли. Збрали з транспортера валізи і поїхали до готелю. Все досить буденно* [13, с. 123]. Можлива й інша інтермедіальна ситуація: побачений фільм спонукає до нових подорожніх вражень, тоді його основною функцією є не експресивна (як у цитованих вище фрагментах), а інформативна: *Так от, Македонія. Колись, під час моєї найпершої балканської поїздки велосипедом, коли мене на угорському кордоні посадили в тюрму, мій приятель із сербського ВВС показав мені чудовий македонський фільм “Перед дощем”. Там були колоритні села на кілька хат, зелені гори і старий монастир, а служба в церкві правилася дуже подібною на українську мовою. Треба їхати, вирішила собі я* [6, с. 118].

Інтермедіальним елементом можна назвати й опис традиційного весілля, який наведено в тревелозі Марини Гримич, оскільки весільний обряд теж є специфічною знаковою системою, культурним кодом, який відображується в мові. Спочатку відсилання до образу сільського весілля здійснюється з опорою на когнітивну базу знань читача: *Хто бував на сільському українському весіллі в стилі “шалаш”, прошу на мить заплющити очі й згадати, як там було, а потім розплющити їх та продовжити читати цей текст* [5, с. 113]. Згодом семіотика дій на весіллі описується в зіставленні: *На наших традиційних сільських весіллях, як відомо, молодий і молода стоять, а до них підходять гості і кидають гроші на тацю, перехилиючи чарочку горілки. [...] А на весіллі Сюзанни Біло я побачила, що гості сидять, натомість рухаються молодий і молода, кожен зі своїм “почтом” дружб і дружок...* [5, с. 118]. Нова для оповідачки культурна інформація втілюється в інтермедіальному фрагменті, що має форму розгорнутого опису.

Таким чином, у тревелогах представлений досить великий спектр інтермедіальних засобів — від мінімальних однослівних цитат до текстів та розгорнутих описів явищ іншої культурно-семіотичної природи. Усі такі засоби несуть культурну інформацію, але походять із різних сфер культури. Загальна різноманітність джерел, звідки походять інтермедіальні елементи, відповідає гетерогенній природі картини світу сучасної людини. Уживаються також інтермедіальні елементи, що становлять здебільшого описові мовні конструкції як результат перекодування в текстову форму об'єктів інших семіотичних систем (найчастіше візуальних: скульптури, малярства, кіно). Вони переважно виконують експресивну функцію на основі зіставлення за подібністю чи за контрастом, рідше мають суто інформативний зміст. Інтермедіальні елементи сприяють повнішому зануренню в дійсність, а також формують образи побаченого; у певних випадках звернення до національної когнітивної бази також виконує функцію національного маркування, тобто окреслює авторку як представницю української лінгвокультурної спільноти. Інтермедіальність устанавлює зв'язки тревелогу з текстовим і взагалі культурним простором. Оскільки з розвитком глобалізаційних процесів подорожі стають дедалі більш звичною справою для українців, тому надалі зростатиме кількість тревелогів, а отже лінгвістичний аналіз текстів такого типу даватиме змогу осмислити й мовні образи країн та народів, і мовну особистість людини, яка їх пізнає, що й становить перспективу подальших студій у цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайсштайн У. Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. Антологія / За заг. ред. Дмитра Наливайка. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 391–410.
2. Вислоух С. Література й візуальний образ. Простір структурної спільноти мистецтв. *Теорія літератури в Польщі: антологія текстів*. К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 309–321.
3. Воронина Л. У пошуках Огопого. [Нотатки навколосвітньої мандрівниці]. Київ: Нора-Друк, 2010. 176 с.
4. Генералюк Л. Універсалізм Шевченка: взаємодія літератури і мистецтва. К.: Наукова думка, 2008. 544 с.
5. Гримич М. Бранзолія: Подорожні записки. К.: Дуліби, 2015. 156 с.
6. Карпа І. Baby

travel. Подорожі з дітьми, або Як не стати куркою. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2014. 208 с. 7. **Лессінг Г. Е.** Лаокоон, або Про межі малярства й поезії. К.: Мистецтво, 1968. 290 с. 8. **Мочернюк Н. Д.** Художній простір у контексті інтермедіальності (поезія та образотворче мистецтво). *Питання літературознавства: науковий збірник*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. Вип. 87. С. 219–229. 9. **Наливайко Д.** Література в системі мистецтв як галузь компаративістики. *Літературна теорія і компаративістика*. Харків: Акта, 2006. 366 с. 10. **Олендій Л.** *Mia Italia*. Львів: АРС, 2012. 180 с. 11. **Просалова В.** Інтермедіальні аспекти новітньої української літератури. Донецьк: ДонНУ, 2014. 154 с. 12. **Рисак О.** Мелодії і барви слова: Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст. Луцьк: Надстир'я, 1996. 98 с. 13. **Роздобудько І.** Мандрівки без сенсу і моралі. К.: Нора-друк, 2011. 192 с. 14. **Циховська Е.** Теоретичні дилеми поняття інтермедіальності. *Слово і час*, 2014. № 11. С. 49–59.

Моштаг Євгенія Сергіївна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова, вул. Маршала Бажанова, 17, м. Харків, Україна,

Tel.: +38-050-549-08-39

E-mail: Evgeniamoshtagh@live.com

<http://orcid.org/0000-0002-2174-8312>

Moshtagh Yevheniia Serhiivna – Ph.D in Philology, Senior Teacher at the Department of Foreign Languages, Kharkiv O. M. Beketov National University of Urban Economy, Marshala Bazhanova Str., 17, Kharkiv, Ukraine.